

A pokol – az a Többiek?
Másokhoz való viszonyunk
Jean-Paul Sartre filozófiájában

Szota Cintia

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Bevezető

„A pokol – az a Többiek.” (Sartre 1968: 130) Hangzik el e ismerté vált megállapítás Jean-Paul Sartre *Zárt tárgyalás* (Huis Clos) c. drámájában. A drámát, s e kijelentést olvasva az olvasó könnyen juthat arra a következtetésre, miszerint embertársaink létezéséből egy konfliktusokkal teli, pokol-szerű állapot következik, mellyel a filozófus egy igencsak negatív képet fest az emberi kapcsolatokról, s joggal állíthatnák embergyűlölőnek. Nem véletlenül merült föl több filozófusban is, hogy Sartre emberellenesnek tűnő filozófiája nehezen összeegyeztethető humanista szemléletével. Habár Sartre a másikkal való együttlétezésünket konfliktusnak tekintette, ahogyan ezt hosszasan hangsúlyozza *A lét és a semmi* c. filozófiai főművében, mégis szükségünk van a másikra, hiszen nélküle önmagunkat sem ismerhetnénk meg.

A másik egyrészt szabadságomtól foszt meg, miközben tárgyasít engem tekintetén keresztül, létem olyan aspektusairól szerez tudomást, melyekről én mit sem tudhatok, miközben pusztán létezésének köszönhetően – tehát mindenféle gonosz szándéktól mentesen - elidegeníti tőlem a világot, mely körém rendeződött, és a másik felbukkanásáig egyedül számomra létezett. A világ egy új oldalát mutatja meg a másiknak, azt az oldalát, melyet én sosem leszek képes megismerni, s ebben az „új világban”, mely a másik megjelenésével jött létre, lehetőségeim is korlátozódnak. Mindemellett azonban, mint látni fogjuk, a másik létezése szükséges ahhoz, hogy saját létemet reflektálttá tegyem, hogy saját magamat megismerjem. A másik, ahogyan Sartre fogalmaz „nélkülözhetetlen közvetítő önmagam és önmagam között” (Sartre 2006: 280).

Embertársaink létezése tehát egyrészt konfliktust eredményez, másfelől viszont szükséges számomra másokra, máskülönben magamat sem ismerhetném. Minden bizonnyal már e rövid bevezetőben is sikerült rávilágítanom erre a kettős viszonyra, mely embertársainkkal való kapcsolatunkat jellemzi. A kettős viszony pedig egyrészt abból a negatív szemléletből áll, mely szerint a másik megnehezíti életemet, pokollá teszi, másrészt pedig segít is önmagam megismerésében. Tanulmányomban elsősorban e kettős viszonyt szeretném részletesen tárgyalni, s

bemutatni, hogy habár Sartre a másokkal való viszonyunkat negatívan ítélte meg, filozófiájában igenis fellelhető egy pozitívabb szemlélet, melynek köszönhetően a másik nem kell, hogy a poklot jelentse számunkra. Tekintheszünk a másikra úgy, mint egy közvetítőre, ki önmagamhoz vezet engem, s akivel egymást kölcsönösen segítve megismerhetjük önmagunkat. Emellett pedig röviden rávilágítanék arra, hogy milyen kritikák érték Sartre humanista filozófiáját, e látszólag emberellenes szemléletét tekintve.

Sartre és a másik

Másokkal való kapcsolatunk Sartre *A lét és a semmi* c. filozófiai főművében kerül részletes tárgyalásra. Ezen filozófiai művében lételméleti kérdésekkel foglalkozik, ahol önmagunk létezését illetően a mások létezését és velük való kapcsolatainkat is elemzi. Sartre-t is, akárcsak Descartes-t és Husserlt, foglalkoztatta, hogy miként lehet igazolni mások létezését. Örökösen felmerülő kérdés a filozófiában, hogy egyáltalán hogyan lehetünk biztosak a másik létezésében? Mi igazolja a másik létezését? Még ha látom is a másikat, mint testet, honnan tudhatom, hogy vannak érzései, gondolatai, ha ezekhez nem tudok hozzáférni? Ahogyan Fehér M. István is kitért erre, a karteziánus gondolkodásban ez a kérdés megválaszolatlan marad (1980: 51). Descartes-nál így jutunk el a szolipszizmushoz, mely szerint csakis a saját létezésemben lehetek bizonyos, mások létezésében csupán hihetek (Fehér 1980: 51).

Sartre a mások létezésének bizonytalanságát, a szégyen tapasztalásával törölte el. A szégyenen keresztül igyekszik bizonyítani a másik létezését, aki tekintetén (*le regard*) keresztül hat saját létemre. De mit is jelent az, hogy tekintetén keresztül hat rám a másik? Sartre a *Zárt tárgyalás*¹ c. drámájában tökéletesen szemlélteti miként van az ember kitéve a másik tekintetének, mely elől nem tud menekülni, s amely közvetlenül hat rá. A tekintet tehát fontos jelentőséggel bír Sartre filozófiájában, hiszen ez tárja fel előttem azt, hogy tárgy vagyok egy tudat számára (Sartre 2006:

345). Drámájában a következőképpen írja le Sartre a másik tekintetnek erejét, s hogy miként tárgyasul el Estelle Inés tekintetén keresztül; „A tükörben az arcom szelíd volt. Jól ismertem. [...] Most, ha mosolygok: mosolyom a szeme mélyére hatol, isten tudja, mi lesz belőle.” (Sartre 1968: 107) Ahogyan a drámában is bemutatta ezt Sartre, a Másik tekintetén keresztül egy képet alkot rólam, valamilyennek lát engem, akárcsak egy tárgyat. Azt is mondhatnánk, hogy a Másik mint egy tükör vagy fényképezőgép, képet ad arról amilyenek vagyunk. Azonban, ahogyan Sartre is kiemeli, egy tükörkép vagy fénykép, amely kedvezőtlenül tüntet fel minket saját magunk számára, nem érint minket a zsigereinkig. (Sartre 2006: 280) A másik tekintete viszont éppen hogy a zsigereimig hatol, s megérint engem. Ha nem ez lenne a helyzet, akkor nem szégyellném el magam a Másik előtt egy-egy illetlen mozdulatot követően vagy helytelen cselekvés esetén. A szégyen pedig csakis a Másik előtt lehetséges. A tükör előtt állva nem szégyenkezem illetlen viselkedésem miatt, csupán akkor ér el engem a szégyen érzése, amennyiben arra gondolok, hogy valaki meglát engem. Lehetetlen ugyanis akkor szégyenkeznem, mikor egyedül vagyok. A szégyen mindig mások előtti szégyen. (Fehér 1980: 50) Sartre remekül szemlélteti miként jelentkezik bennünk a szégyen érzése, miután bűnös szándékkal egy kulcslyukon keresztül leskelődünk².

E leírásban Sartre azt hangsúlyozza, hogy amikor egyedül vagyok – mint önmagáért-való – nincs senki, aki cselekedetemről ítéletet alkotna, emellett pedig én sem tudom megítélni cselekedetemet, hiszen tudatom egybeolvad cselekedetemmel és nem mint tárgy tekintek önmagamra. Nem vagyok képes magamat, mint önmagában-valót megragadni, csakis a másik képes engem így látni. Tulajdonképpen mikor leskelődöm észre sem veszem, hogy mit csinálok, csupán a cél – az ajtó mögött feltáruuló látvány – elérésre töreksem. Cselekvésem, törekvésem keresztül beleveszek a világba, a cél eléréseért létezem (Sartre 2006: 321). Aztán hirtelen másként kezdek viszonyulni saját magamhoz. Lépteket hallok a folyosón, melyből arra következtetek, hogy valaki néz engem. Valami hirtelen megérint létemben, zsigereimig hatolva, ezzel módosítva létem alapvető állapotát, szerkezetét (Sartre 2006: 322). Hirtelen elszégyellem magam, s az önmagáért-való állapotából a

másikért-való állapotába kerülök, azaz azzá, akiről a másik, mint szabadság ítéletet alkot.

A szégyen alapvetően elismerés – mondja Sartre – ugyanis azért szégyenkezem, mert elismerem azt, hogy olyan vagyok, amilyennek a másik lát engem (2006: 280). A Másik megjelenésével felismerem, pontosabban beismerem, hogy amit teszek helytelen, s egyben sebezhetőségemet is. Ahogyan Sartre fogalmaz; a másik tekintete „saját létemen túli létezővé tesz engem”, olyan létezővé, amely mint tárgy jelenik meg a másik tekintetének végpontjában. (2006: 323) Mint tárgyról pedig a másik szabadon formálhat véleményt, melynek – éppen mivel szabadságról beszélünk – semmi nem szab határt. Amilyennek ő engem lát, előlem rejtve marad, hiszen sosem leszek képes magamat úgy látni, ahogyan a másik lát engem, ő ugyanis mint szubjektum tárgyként ragad meg engem, mint önmagában valót. Mivel létem bizonyos struktúráját birtokolja a másik, s olyannak lát engem, amilyen én az önmagában-való módján vagyok, elidegenedem saját magamtól. Egy olyan létért leszek felelős, melyet a másik birtokol, s mely tőlem elidegenedett. Mi sem mutatja jobban kiszolgáltatott, elidegenedett helyzetemet, mint azok a fiziológiai tünetek (pl. elpirulok, elcsuklik a hangom) melyek rajtam jelentkeznek a másik jelenlétében.

Sartre azonban hangsúlyozza, hogy a tekintet nem korlátozódik le a szemekre. Nem kell látnom a másik ember szemét, s az embert önmagát, ahhoz, hogy felismerjem kiszolgáltatott, sebezhető helyzetemet. A tekintet nem is azonos, mint kiderül Sartre-nál, a szemekkel. Elegendő csupán lépteket vagy zajt hallanom a folyosón ahhoz, hogy elszégyelljem magam helytelen cselekedetem miatt, s sebezhetőségem nyomban feltáru előttem. A zaj, melyet hallok, könnyen betudható a huzatnak vagy egy tárgy elmozdulásának, mégis felkelti bennem a szégyen érzetét, azt gondolva, hogy valaki észlel engem. Ahogyan Sartre írja, amikor zajt hallok, nem azt ragadom meg, hogy valaki létezik, hanem azt, hogy látható vagyok (2006: 320), s ki vagyok szolgáltatva a másik

tekintetének.

A világtól való elidegenedés

A másik azonban nem csak saját magamtól idegenít el engem, hanem a világtól is, mely körülvesz engem, s a világban lévő lehetőségeimtől is. A másik megjelenése a világ teljes átváltozásával jár. (Sartre 2006: 332) Felvetődik azonban a kérdés, hogy hogyan változik meg viszonyom az engem körülvevő világhoz, azáltal, hogy a másik megjelenik?

Sartre azzal érvel, hogy a másiknak, mint szubjektumnak, a világ egy teljesen más arcát mutatja, mint nekem, s felbukkanásával a világ, amely addig körém rendeződött, immár ököre rendeződik, s válok egy idegen világ részévé, melynek középpontjában most már a másik van. Egy nézett világban válok nézetté, ahogyan Sartre fogalmaz (2006: 332), s ugyanúgy jelenek meg a másik számára, mint bármely tárgy, mondhatnánk egyszerűen azt is; egy leszek a sok közül. Sartre a parkban sétáló ember esetén keresztül mutatja be, hogyan megy végbe világunk decentralizálódása a másik megjelenésével. Ameddig ugyanis egyedül vagyok, a világ feltárul előttem, a dolgok bizonyos távolságban helyezkednek el tőlem, mintha minden körém rendeződne. Majd megjelenik a látókörömben egy ember, aki szintén a parkban tartózkodik.

Sartre kiemeli, hogy az ember, akit megpillantunk egyszerre tárgy és ember is számunkra. (Sartre 2006: 315)

Egyfelől tárgy, aki bizonyos távolságra helyezkedik el tőlem, a gyeptől, a fától, s aki beleveszik saját cselekvésébe, mint az olvasó ember, ki az olvasásba belemerülve mit sem érzékel a körülötte lévő világból. Másfelől pedig ember, aki szintén látja, amit én látok, s az ő sajátos módján viszonyul a világhoz. „Akkor mondhatom tehát, hogy egy ember jelent meg az univerzumomban, ha egy olyan elem jelenik meg annak tárgyai között, ami felbontja ezt az univerzumot.” -

magyarázza Sartre. (2006: 316) Világom tehát felbomlik. A fa, melyet én látok, sajátos módon jelenik meg a másik számára, oly módon, ahogyan én azt képtelen vagyok megragadni. Habár a világomban minden a helyén maradt, továbbra is létezik benne minden számomra, a másik megjelenésével minden felé áramlik, miközben tőlem eltávolodik. (Sartre 2006: 317)

Ekképpen beszélhetünk tehát saját világunk elidegenedéséről, melyet a másik jelenléte idéz elő. Jól láthattuk, hogy a másik, aki látókörömben megjelenik tehát, nem pusztán tárgy számomra, hanem ember is, azaz szubjektum, aki engem tárgyként szemlél. A másikkal létezésünk konfliktusa éppen ebben a folytonos „harcban” mutatkozik meg, saját szabadságunk visszaszerzéséért. Hol én, mint szubjektum ragadom meg a másikat, mint tárgyat, hol pedig ő fokoz le engem tárggyá szubjektumként. Vagy én, vagy a másik veszíti el szabadságát, miközben tárggyá alacsonyodunk le. A másik tehát szintén próbál megszabadulni befolyásom alól, akárcsak én az ő befolyása alól. Sartre azonban arra a konklúzióra jutott, hogy még a szerelemben sem oldható fel ez a konfliktus, hogy a másikkal egybeolvadva, szabadságát birtokolva, úgy tudjak viszonyulni magamhoz, ahogyan ő viszonyul hozzám, s ezzel létem alapjává tudjak válni (2006: 436-437). Ugyanígy a mazochizmus, illetve sadizmus sem képes ezt feloldani, hiszen vagy én, vagy a másik biztosan tárgyként lesz észlelve. Az azonban egy újabb tanulmány megírását igényelné, hogy részletesen ki tudjunk térni ezekre a kapcsolatokra, s arra, miért is feloldhatatlan e konfliktus köztem és a másik között.

Az eddigi leírások alapján joggal érezhetjük azt, hogy Sartre kizárólag negatívan tekint embertársainkkal való viszonyunkra. Mintha a másik megfosztana engem, nemcsak saját magamtól, hanem a világotól is. Könnyen tűnhet úgy, mintha Sartre az interperszonális kapcsolatokban csupán az eltávolodás, s a nemcsak magunktól, hanem egymástól való elidegenedés lehetőségét látná. Ahogyan azonban a bevezetőben is utaltam rá, fellelhető Sartre filozófiájában egy pozitívabb szemléletmód, ami a másokkal való viszonyunkat illeti.

A Másik, akin keresztül önmagamat megismerem

Az eddigiek szerint, másokhoz való viszonyulásunkat az jellemezné, hogy paranoid módon rettegünk a másik tekintetétől, vagy pedig bizonytalanul, esetleg ellenségesen viszonyulunk egymáshoz. Azonban, ha csupán ennyiben mutatkozna meg embertársainkhoz való viszonyulásunk el sem tudnánk képzelni az őszinte hitvesi szeretet, a barátságot, vagy pedig az anya önzetlen közeledését gyermekéhez. A későbbiekben ezekre részletesebben is kitérek, ugyanis több filozófus is hiányossággént rótt fel Sartre részére azt, hogy ezen emberi kapcsolatokról nem írt, s nem ad magyarázatot azokra az esetekre amikor egy tekintet pozitívan, megerősítően hat ránk, nem pedig fenyegetően. Először viszont érdemes megnézni, hogy milyen pozitív szemléletmód bújik meg a látszólag egyoldalúan emberellenes nézetek között.

A másik létezése - mint látni fogjuk - nem kell, hogy konfliktust eredményezzen. Azt már láthattuk, hogy a másik olyannak lát engem, amilyennek én magamat nem láthatom, s előtte feltárul, hogy milyen vagyok. Sartre úgy fogalmaz, hogy; „*a másik számomra egyszerre az, aki léteemtől megfoszt, és akinek köszönhetően van egy lét, ami az én létem.*” (2006: 436) A másiknak tárulkozik tehát fel önmagában-létem, az ami ténylegesen vagyok, mely előlem rejtve marad, s így a másiknak által létezem. Tehát ő a feltétele annak, hogy létezem. Sartre 1945-ben adott párizsi előadásán - mely előadás anyaga írásos formában is megjelent *Az egzisztencializmus humanizmus* címen -, a következő megállapítást teszi: „Magamról bármiféle igazsághoz, csupán embertársaimon keresztül juthatok.”, emellett pedig hangsúlyozza, hogy: „a többi ember nélkül épp oly kevésbé létezem, mint ahogy nélkülük meg sem tudhatok magamról semmit.” (Sartre 1947: 65) Fehér M. István Sartre gondolatait értelmezve úgy fogalmaz, hogy mivel nincsen Isten – ahogyan Sartre elveti Isten létezésének lehetőségét -, a többi embernek vagyok kiszolgáltatva, annak érdekében, hogy meghatározzák azt, objektíve ki vagyok, s a világ objektív jelentését is ők alkotják meg. (Fehér 1980: 74) A másik nélkül tehát, képtelen lennék bármit megtudni magamról.

Garci példája jól bizonyítja, miként van szükségünk a másikra ahhoz, hogy igazolást kapjunk önmagunkról. Garcin ugyanis reménytelenül várja Inés-től, hogy kétségeit elvetve megerősítést kapjon afelől, hogy nem volt gyáva, amiért pacifista lévén nem vett részt az országában dúló háborúban. Szüksége volt a másik megerősítésére, máskülönben nem tudhatja, hogy gyáva volt-e vagy sem. Ahogyan Sartre fogalmaz; embertársaink előtt érvük el önmagunkat, s felismerjük, hogy embertársaink szükségesek létezésünk igazolására (Sartre 1947: 64). Ebből is következik az, hogy az ember nem lehet szellemes, féltékeny vagy gonosz, csak akkor, ha embertársai is elismerik ilyennek (1947: 65). Így már érthetővé válhat számunkra, hogy miért olyan fontos Garcin számára, hogy más is úgy vélje ő nem gyáva, s ezzel igazolni tudja saját létezését. A hétköznapi életünkben is bizonyára tudnánk számtalan példát hozni arra, miként vágyunk a többi ember megerősítésére, véleményére saját magunkkal kapcsolatban. Embertársaink visszajelzése képet ad nekünk arról, hogy milyen vagyunk, pontosabban, hogy milyennek mutatkozunk nekik. A másik tehát önmagam megismerésében segít engem, hiszen nélküle mit sem tudhatnék magamról.

Ennek következtében a másikkal való viszonyunkra tekinthetünk úgy, mintha kölcsönös asszisztálásról lenne szó, annak érdekében, hogy megismerjük önmagunkat. Interperszonális kapcsolatunkat tekintve, így egy lényegesen pozitívabb képet kapunk, hiszen mindamellett, hogy a másik birtokol engem, s képet alkot arról, hogy objektíve ki vagyok, segíthet is engem abban, hogy megismerjem önmagam. Azt a következtetést vonhatjuk tehát le, hogy önmagunkhoz csupán embertársainkon keresztül juthatunk el.

Sartre humanista filozófiáját ért kritikák

Amint arról már említést tettem, akadtak filozófusok, akikben Sartre filozófiája, azon belül is a másokkal való viszonyunkat részletező gondolatok, komoly kérdéseket vetettek fel. Többekben felmerül a kérdés, hogy Sartre, mint humanista filozófus, hogyan vélekedhet ilyen negatívan az emberről és az emberek közötti viszonyról. Hogyan lehetséges továbbá az, hogy a másik jelenléte Sartre leírása alapján mindig felkavaró, zavaró és saját elidegenedésünkkel jár? Bizonyára mindannyian tapasztaltuk, hogy a másik ember jelenléte bizonyos helyzetekben egyfajta menedéket is jelenthet számunkra. Egy jó barátom vagy a családom társaságában eltöltött idő, gyakran bárminél többet tud jelenteni, s pozitívan feltölt, ahelyett, hogy a másik zavaró tekintetét, s jelenlétét tapasztalnám. Sartre azonban ezekről az emberi kapcsolatokról nem írt.

Kurt F. Reinhardt filozófus megjegyzi; „Felettébb érdekes, hogy egy filozófia, mely magát nem pusztán egzisztencialista, hanem „humanista” filozófiának vallja, semmilyen említést nem tesz a barátságról, a hitvesi és gyermeki szeretetről, kölcsönös megértésről.” (1980: 167) .

Emellett Olson a másik tekintetének fenyegető és elidegenítő hatását vonja kétségbe, ugyanis úgy véli semmi felkavaró nincsen például egy anya vagy egy csodáló tömeg tekintetében (1962: 187). A másik tekintete eszerint éppen megerősítést, elismerést jelenthet számomra, s nehogy elidegenedéssel és konfliktussal jár, hanem jó érzést kelthet bennem.

A nigériai filozófus, Emmanuel K. Iwuagwu szűk látókörűnek gondolja Sartre tekintetre vonatkozó leírását. Ugyanis szerinte Sartre figyelmen kívül hagyja azokat az eseteket, amikor a tekintet – ahogyan Robert Olson is említette – elismerően képes hatni. Példának felhozta a baráti tekintet és a mosolyt, vagy a másikat, aki csodálattal tekint ránk. Hangsúlyozza; „nincs semmi okom arra, hogy a egy jó barátom társaságában féljek” (2015: 10), s a másokra – azaz a barátomra – mint elidegenedésem forrására tekintsek. Abban talán egyetérthetünk vele, hogy a tekintet ezen

fajtáját véve nehezen beszélhetünk elidegenedésről és konfliktusról. Nathan Scott is hasonlóképpen vélekedik, mint a fentebb említett filozófusok, mondván; „...Sartre annyira elköteleződött azon nézete mellett, miszerint a másik az ellenséget jelenti számunkra, hogy közben félresöpört sok más lehetséges kapcsolatot, mint a szülő és a gyermek között lévő szeretetteljes gyengédséget, a szerelem kötelékét párok között [...], illetve a barátságban megmutatkozó odaadást és szeretet” (1969: 141-143).

Jól láthattuk Sartre filozófiájában, hogy anélkül nem tudunk egymáshoz viszonyulni, hogy az egyik fél ne tárgyiasítaná el a másikat, s fordítva, így az inter-szubjektív kapcsolatok szinte lehetetlenné válnak. A másik rám néz, ekkor tekintetében tárgy leszek, majd tekintetemen keresztül ő is tárgyként jelenik meg. Nem tudom tehát embertársamat pusztán szubjektumként megragadni, miközben ő is szubjektumként gondol el engem. Emiatt lehetetlen talán Sartre számára, hogy beszéljen olyan emberi kapcsolatokról, mint a barátság, szerelem vagy a gyermek és szülő viszonya. Nála ugyanis, ahogyan láttuk, a másikkal való találkozás kizárólag konfliktusként képzelhető el.

Iwuagwu, továbbá úgy véli, Sartre humanista egzisztencializmusa szociológiai megközelítésben, inkább bebörtönöző, mintsem felszabadító hatással van az emberre (2015: 12). Szerinte Sartre elmélete nem haladó gondolkodásra vall, hanem a múlt gondolatait idézi meg. Pontosabban Thomas Hobbes filozófiáját, aki szerint az emberi viszonyokat az elidegenedés, a közöny, bizalmatlanság és elnyomás jellemzi (Iwuagwu 2015: 12).

Mint láthattuk, a fent említett filozófusok, nagyon hasonló véleményen vannak mindarról, amit Sartre a másikról és másikhöz való viszonyunkról gondol. Sartre valóban érintetlenül hagyott olyan interperszonális kapcsolatokat, melyeknél a köztem és a másik között fennálló konfliktus léte könnyen megkérdőjelezhető.

Magam is azon a véleményen vagyok, hogy a másik jelenléte nem minden esetben eredményezi

létem és lehetőségeim elidegenedését, valamint világom decentralizálódását. Vannak bizonyos emberi kapcsolatok, melyek nem a poklot jelentik számunkra, hanem inkább egyfajta menedéket, s biztonságot. Akárcsak egy jó baráttal történő beszélgetés során, mikor beleveszünk a Másikkal való beszélgetésbe, s megfeledkezünk saját magunkról. Úgy tűnik mintha ekkor a másik többé már jelentene veszélyt számomra, s egymáshoz való viszonyulásunkat nem a bizalmatlanság és félelem jellemezné, hanem a biztonságérzet és a valahova tartozás kellemes érzése. Mindemellett viszont Sartre elméletének teljes elvetése sem volna helyénvaló, hiszen a másik kétségtelenül képes hatni rám, nem feltétlenül teljesen negatívan, hiszen mint láttuk, közvetítő szerepet is betölthet önmagunk megismerésében.

Összegzés:

A tanulmány végéhez érve, remélhetőleg tisztább képet kaptunk arról, hogyan vélekedett Sartre embertársainkkal való viszonyunkról, s miként vélte úgy, hogy a pokol, az a többi ember. Emberellenesnek tűnő filozófiáját illetően, fontos a történelmi háttérrel is szem előtt tartani, ugyanis a világháború kellős közepén írta filozófiai főművét (1943-ban), drámáját pedig 1944-ben. Nem meglepő tehát, hogy Sartre nem vélekedett túl pozitívan az emberi kapcsolatokról, amint azok középpontjában az elidegenedést, a félelmet és kiszolgáltatottságot látta.

Gary Cox (in Sartre and Fiction) szerint a pokol, mely jellemezte a szereplők helyzetét a drámában, több dolognak is betudható (pl. örökös bezártság és világosság van, nincsenek tükrök, könyvek stb.) nem pusztán egymás zavaró társaságának. Illetve kiemeli azt, hogy a szereplők egytől egyig kellemetlen, önző, patetikus emberek, akikkel valóban kellemetlen lehet az örökös együttlét, ez viszont nem jelenti azt, hogy minden emberrel egyformán pokoli lenne a bezártság (Cox 2009: 138). Sartre filozófiáját ismerve azonban értelmet nyer számunkra miként jelentheti a Másik ember a poklot számunkra. Ugyanis láttuk, hogy a másik elidegenít engem saját magamtól, lehetőségeimtől, s még a világomat is elkaparintja előlem. Tárgyasulok a másik tekintetén keresztül, s ő birtokolja létem titkát, valamint szabadságként ítéletet alkot rólam. Röviden tehát, függök a másiktól, a másakra vagyok utalva. Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy e függés nem-e helyezi háttérbe a Sartre által hirdetett szabadságot, mely filozófiájának központi fogalma? Hogyan lehetnék ugyanis szabad, ha folyton másra szorulok annak érdekében, hogy magamról bármit is megtudjak? Talán helyesebb lenne azt mondanunk, hogy a pokol nem a többi ember, hanem mi tesszük pokolivá az együttlétet, azáltal, hogy túlságosan függünk társaink véleményétől? Mindenesetre ha erről van szó, teljesen másként értelmezhetjük a másikkal való együttlétünket.

Összességében láthattuk, hogy habár Sartre valóban elég negatívan ítéli meg interperszonális kapcsolatainkat, s bizonyos emberi kapcsolatok tárgyalását teljesen mellőzi, mintha lehetetlenség lenne szeretettel, megértéssel és odaadással viszonyulni egymáshoz, mégis tagadhatatlanul megjelenik nála mások jelenlétének fontossága, akiken keresztül eljuthatunk önmagunkhoz, s egy teljesebb képet kaphassunk magunkról.

Tekinthetjük tehát másokkal való együttlétünket olykor pokolinak, ahogyan Garcin is tette a drámában, mégis túlzás lenne azt állítani, hogy Sartre egyoldalúan negatívan vélekedett volna embertársainkhoz való viszonyunkról, miközben többször hangsúlyozza a másik fontos szerepét önmagunk megismerésében.

Felhasznált szakirodalom

Elsődleges szakirodalom:

Sartre, Jean-Paul. *Az egzisztencializmus humanizmus. 1945. Exisztencializmus, Mátrai László tanulmányával.* Studio. 1947.

Sartre, Jean-Paul. *A lét és a semmi.* 1943. L'Harmattan Kiadó – Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszék – Magyar Filozófia társaság, Budapest. 2006.

Sartre, Jean-Paul. Zárt tárgyalás. 1944. In. Sartre drámák I. Európa Könyvkiadó Budapest. 1968.

Másodlagos szakirodalom:

Cox, Gary. *Sartre and Fiction.* Contrinuum International Publishing Group. London. 2009, pg. 132-139.

Iwuagwu, Emmanuel Kelechi. *A Critique of the Anti-Social Elements in Jean-Paul Sartre's Humanistic Existentialism and Its Implications for Inter-Personal Relationship.*
In: American Journal of Scientific Research, Issue 105 March 2015, pg.11-23.

Olson, R. *An Introduction to Existentialism.* Dover Press, New York.1962.

Reinhardt, K. *The Existentialist Revolt.* Ungar Publishers. New York.1960.

Scott, N. *The Unquiet Vision: Mirrors of Man in Existentialism.* New York: World Publishers

1. Sartre a Zárt tárgyalás c. drámáját 1944-ben írta, mely mint egzisztencialista drámaként vált ismerté. A két felvonásból álló darab helyszíne egy szoba, mely egyenlő a pokollal. Három szereplő, egy férfi (Garcin) és két nő (Estelle és Inés) haláluk után, örökös fogságba kerülnek a szobában (pokolban). A bezártságra ítélt szereplők folytonosan kénytelenek elviselni egymás társaságát, a tekinteteket, melyek elől menekülni nem tudnak. A dráma szereplői saját haláluk okát fejtegetik, illetve azt az okot, amiért mindhárman a pokolba kerültek. Életükre való visszaemlékezésük során folytonos konfliktusba kerülnek egymással, nehezen viselve a másik fürkésző tekintetét, mely ítéletet alkot róluk, s melytől állandó megerősítést, igazolást is várnak, saját létezésüket illetően. Ebben a kényelmetlen, ellenséges légkörben, melyet a másik jelenléte eredményez a szereplőknek, juttatja Garcin-t arra a konklúzióra, hogy a poklot embertársai jelentik, mondván; „a pokol – az a Többiek.” (Sartre 1968: 130)

2. „Képzeld el, hogy féltékenységből, érdeklődésből vagy bűnös szándékkal fülemet az ajtóhoz szorítom, a kulcslyukon át leskelődöm. Egyedül vagyok és az önmagam(nak) nem-létező tudata síkján helyezkedem el. Ez először is azt jelenti, hogy nincs én, ami tudatomban lakna. Semmi nem létezik, amire cselekedeteimet vonatkoztathatnám, hogy minősítsem őket. Cselekedeteimet nem megismerem, hanem azok vagyok, és csupán ezért önmagukban hordozzák minden igazolásukat. [...] Mihelyt „teszem, ami teendő”, semmilyen transzcendens nézőpont nem ruházza fel cselekedeteimet az adott jellemzőjével, amiről ítéletet lehetne hozni: tudatom cselekedeteimhez tapad, cselekedeteimként van...” (Sartre 2006: 321)

Rezümé

**A pokol – az a Többiek?
Másokhoz való viszonyunk
Jean-Paul Sartre filozófiájában**

Szota Cintia

Filozófia Tanszék
Osztatlan tanári, 10. félév

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar

Témavezető:
Dr. Schwendtner Tibor
tanszékvezető egyetemi tanár

A pokol – az a Többiek?

Másokhoz való viszonyunk Jean-Paul Sartre filozófiájában

Dolgozatom célja, hogy bemutassam, miként vélekedett a XX. századi francia, humanista egzisztencialista filozófus Jean-Paul Sartre másokkal való viszonyainkról. A filozófust számtalan kritika érte nem túl pozitív emberszemlélete miatt, mely szemlélet a *Zárt tárgyalás* c. drámájában is feltűnik, ahol arra a konklúzióra jut, miszerint; „A pokol – az a Többiek.” E megállapítás önmagában egy kellően negatív, emberellenes képet fest elénk, mely nehezen összeegyeztethető a filozófus humanista filozófiájával. De vajon valóban ennyire egyoldalúan ellenséges módon közelítette meg embertársainkkal való együttélésünket Sartre, s mit értett egyáltalán azon, hogy a többi ember a pokol?

Tanulmányomban ezekre a kérdésekre igyekszem választ találni, bemutatva, hogy habár Sartre úgy vélte, másokkal való együttélésünk alapja a konfliktus, „harc” szabadságunk visszaszerzéséért, mégis fellelhető filozófiájában egy optimistább szemléletmód, miszerint mások létezésén keresztül érjük el és ismerjük meg önmagunkat.

A filozófus interperszonális kapcsolatokról alkotott nézete elsősorban A lét és a semmi c. filozófiai főművének, valamint az Egzisztencializmus humanizmus c. előadásának elemzésén keresztül kerül bemutatásra, illetve azokon a kritikákon keresztül, melyeket egyes filozófusok fogalmaztak meg Sartre szemléletével szemben.

Kutatásom során arra, az eredményre jutottam, hogy habár Sartre mind filozófiájában, mind

drámájában valóban elég negatívan ítéli meg interperszonális kapcsolatainkat, s mellőzi a bizonyos emberi kapcsolatok tárgyalását, mint a barátság, anya és gyermek kapcsolata vagy a hitvesi szeretet, mégis tagadhatatlanul megjelenik nála mások jelenlétének fontossága, akik szükségesek önmagunk megismeréséhez.